

Æblet falder ikke langt fra stammen...?

Af Mette Hegnhøj Mortensen

Ønsket om at ville bryde den negative sociale arv har været en vigtig begrundelse for at indføre pædagogiske læreplaner i danske daginstitutioner. Men den populære opfattelse og anvendelse af begrebet social arv kan sløre pædagogens blik for barnets udviklingspotentiale. Denne artikel præsenterer en alternativ forståelse af mekanismerne bag det, der populært kaldes social arv, og tilbyder pædagoger et grundlag for at arbejde konstruktivt med at udvide børns mulighedshorisont.

Social arv som skyklapper

Social arv er en antagelse om, at børn kan arve forældres sociale problemer. I slutningen af 1960'erne introducerede den svenske børnepsykiater Gustav Jonsson social arv som videnskabeligt begreb. Siden har det vundet stor udbredelse, og særligt pædagoger, lærere og socialrådgivere anvender ifølge sociolog Morten Ejrnæs begrebet i et betydeligt og problematisk omfang. Problematisk fordi den udbredte forestilling om, at børn kan arve forældres sociale problemer kan føre til uhensigtsmæssig stigmatisering og selvopfyldende profetier i den pædagogiske praksis.

Proportionsforvrængning

Vi er altså i et vist omfang tilbøjelige til at møde et barn, hvis forældre har problemer, med en forventning om, at barnets udviklingspotentiale er mindre

end andre børns. Denne tendens er ifølge Morten Ejrnæs problematisk, fordi den beror på en overvurdering af sandsynligheden for, at børn rent faktisk viderefører den sociale arv fra deres forældre. Han henviser til undersøgelsesresultater, der viser, at det gør kun mellem hvert femte og hvert tiende barn. Børn arver i almindelighed ikke deres forældres sociale problemer.

Hvem bryder hvilke mønstre?

Mønsterbryderbegrebet, at bryde med sin negative sociale arv, har været med til at sætte fokus på, at den sociale arv ikke i alle tilfælde føres videre. Men ligesom med social arv er mønsterbryderbegrebet problematisk. For når det typiske billede, mønsteret, er, at børn *ikke* arver forældrenes sociale problemer, så kan man lidt kryptisk sige, at det egentlige brud på mønsteret er de børn, der viderefører arven. Selve navnet *mønsterbrydere* eller *mælkebøttebørn*, som de også kaldes, er med til at forstærke vores overvurdering af problemets omfang, da ordlyden giver det indtryk, at det er sjældent og næsten umuligt at gøre andet end at gentage sine forældres negative mønstre.

Udvid perspektivet

Jonssons intention med at introducere begrebet social arv var at bringe sociale faktorer ind i spørgsmålet om, hvad der er bestemmende for et menneskes liv. Begrebet var et alternativ til datidens udbredte deterministiske forestilling om, at barnet og barnets muligheder er lig dets genetiske arv. Jonssons forskning bevirkede for eksempel, at man begyndte at inddrage familien i behandlingen på det behandlingshjem, hvor han arbejdede.

Ejrnæs finder det problematisk, at vi med social arv kommer til at fokusere for ensidigt på forældrenes problemer, og at vi i stedet bør lede bredere efter

årsager til børns problemer; medtænke forhold i nærmiljøet, samfundet, institutionerne og skolerne.

Den amerikanske psykolog Judith Rich Harris er ligeledes optaget af spørgsmålet om menneskets forbindelse til dets ophav, og er som Ejrnaes af den opfattelse, at man generelt fokuserer for snævert på forældrene alene som barnets miljø. Det er hovedtesen i hendes gruppesocialiseringsteori, hvor hun især lægger vægt på kammeraters betydning for barnets personlighedsudvikling.

At føre arven videre – hvordan gør man det?

Det er ikke denne artikels ærinde at fjerne fokus fra de børn og unge, der rent faktisk fører arven videre. Det er netop denne gruppe børn, vi som pædagoger skal være ekstra opmærksomme på. Men vi skal også være opmærksomme på vores egne forhåndsindstillinger og prøve at forstå, hvad det er for mekanismer, der kan føre til, at en mindre gruppe børn af forældre med sociale problemer selv går hen og får tilsvarende problemer.

Det følgende er et bud på, hvordan man inspireret af Harris' gruppesocialiseringsteori kan forstå de mekanismer, der fører til det, vi kalder social arv.

Som snydt ud af næsen...

De fleste børn arver altså ikke deres forældres problemer. Men en hel del børn ligner alligevel på den ene eller anden måde deres forældre. Netop spørgsmålet om arv og miljø optager Harris, og hun gør sig ganske interessante betragtninger både hvad angår gener og miljø. Generne først. Forskning i genetisk arv har formuleret en hypotese om, at man kan arve genetiske dispositioner for bestemte sociale problemer (som f.eks. nogle former for psykiske lidelser). Disse dispositioner vil alt efter de miljømæssige faktorer, mennesket påvirkes af i sit liv, blive udløst eller forblive skjulte dispositioner. Hvis man forestiller sig, at både forældrerens disposition for en

problematik og barnets disposition for samme problematik udløses, er arven genetisk snarere end social. Men når vi snakker om den negative sociale arv, snakker vi normalt netop om det, der udover generne, påvirker mennesket; de udløsende faktorer i ovennævnte hypotese. Dette er ifølge Harris en meget svær skelnen at foretage, idet hun henviser til *effekten af effekten af generne* om det forhold, at den direkte effekt af generne, f.eks. at have arvet sin fars skønhed, sin mors skrøbelige sind eller heftige temperament, har deres egne konsekvenser i form af omverdenens reaktioner på hhv. barnets skønhed, skrøbelighed eller temperament. Ifølge Harris er det mere sikkert at tilskrive sådanne virkninger (indirekte) genetisk arv fremfor miljø, og en stor del af den prægning, vi tilskriver forældrenes opdragelsesmetoder, burde tilskrives gener.

Vis mig dine kammerater...

Men hvordan så med miljøet? Harris er optaget af menneskers gruppeadfærd, og beskriver hvordan vi som mennesker har en tendens til at søge sammen med dem, der ligner os mest. Følelsen af at høre sammen styrker vi desuden ved at udpege dem, vi er forskellige fra. Når børn ligner deres forældre, og det ikke kan tilskrives gener, kan det skyldes, at de omgivelser og grupper, børnene færdes i udenfor hjemmet, ligner forholdene i hjemmet i udstrakt grad.

Harris skriver ikke selv om den sociale arv men kaster et kritisk blik på den generelle antagelse om forældres store indflydelse på børns personlighed gennem f.eks. opdragelsesstil. Ud fra hendes betragtninger om menneskers gruppeadfærd og kammeratskabsgruppens store indflydelse, kan man formulere den hypotese, at de, der viderefører den sociale arv, *ser ud som om* de reproducerer forældrenes mønstre. I virkeligheden får de problemer, der ligner forældrenes, fordi der i barnets kammeratskabsgruppe hersker de samme omgangsformer, regler og normer som hjemme hos forældrene. Det

er altså, hvis man følger Harris' tankegang, valget af kammerater og livet i kammeratskabsgruppen, der er afgørende.

Muligheder mangles

Børns udgangspunkter er forskellige. De fødes ind i forskellige familier, således at nogen er "oppe imod" mere end andre. Noget af det et barn kan være oppe imod, kunne være den begrænsede sociale verden. Ser man på det barn, der ser ud til at være godt på vej til at få de samme problemstillinger i livet som forældrene, er det social marginalisering eller svækket social integration, vi i høj grad må fokusere på. Hvis udsatte børn færdes i meget ensartede miljøer, vil de møde de samme (problematisk) forhold og ikke opleve, at der findes alternative muligheder. I en begrænset social omverden er der (måske) ingen til at fortælle barnet, at verden kan se anderledes og bedre ud.

Håb forude

Paradigmeskiftet indenfor udviklingspsykologien har medført, at det i dag er en udbredt antagelse, at menneskets udvikling er en livslang proces med et kontinuerligt potentiale for før eller siden at udvikle sig mod det gode liv. At børn fødes som kompetente i forhold til at tage del i sin egen udvikling og i mindre grad er determineret af sine tidligere barndomsoplevelser.

Børneinstitutioner som mulighedernes land

Socialiseringen i dag foregår på mindst to forskellige arenaer, og her kommer daginstitutionerne ind i billedet som stedet, hvor der er mulighed for at gøre en forskel. Det er her, det enkelte barn kan møde flere forskelligartede bud på, hvordan man lever sit liv og få ideer til, hvordan man kan leve anderledes end f.eks. sine forældre. Som pædagoger kan vi give det enkelte barn lejlighed til at se på sig selv og sine egne muligheder med nye øjne. Og vi kan være særligt opmærksomme på og imødekomme

de børn, der ser ud til at videreføre forældrenes sociale problemer, gennem en pædagogisk praksis, der sigter mod at udvide børnenes mulighedshorisont.

Vindene der blæser

For god ordens skyld skal lige nævnes, at det ikke er uvidenhed, der gør, at denne artikel ikke beskæftiger sig med den debatteren frem og tilbage, som Morten Ejrnæs' kritik af begrebet social arv har medført. Det er op til læseren selv at orientere sig i den del af sagen andetsteds. Artiklens ærinde er blot, at bruge Ejrnæs' kritik som et frugtbart afsæt til at kaste lys over, hvor stort et kompleks af betydende faktorer, der kan spille en rolle, når vi forsøger at pege på årsager til, at et barn handler på den ene eller anden måde. Det handler om at se på forhold ved såvel træet, æblet og tyngdekraften som vindene der blæser i sit syn på æblets fald.

De væsentligste pointer i denne artikel er hentet fra:

Morten Ejrnæs: Social opdrift – social arv

læs anmeldelse her: http://www.jagoo.dk/book_review.asp?bookid=213

Judith Rich Harris: Myten om børns opdragelse

<http://www.paedagogiskbogklub.dk/webapp/wcs/stores/servlet/ProductDisplay?catalogId=10201&storeId=10201&productId=72639&langId=1000>

Se her <http://www.jagoo.dk/artiklen.asp?contentid=679> for at blive inspireret til dagligdags pædagogisk arbejde med at udvide mulighedshorisonter.